

ДИСПАРИТЕТ ЦІН: ЧИННИКИ І СФЕРИ ФОРМУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Досліджено основні чинники і сфери формування диспаритету цін. Окреслено шляхи подолання цього явища.

Competitor N.M. Hyzha – L'viv commercial academy

The disparity costs: factors and spheres forming and ways overcoming

The general factors and spheres forming of disparity costs are explore in the article. It is outlines the ways overcoming of it phenomenon.

Вступ. Ціновий диспаритет обмежує сферу економічних стосунків між суб'єктами цариною ціноутворення. Хоч ціновий диспаритет – це не тільки цінова проблема, а радше загальноекономічна, точніше фінансова, проблема суспільства. А це означає, що ця проблема є актуальною, як і самі ціни і ціноутворення, для всіх юридичних і фізичних осіб суспільства, незалежно від того чи вони є тільки суб'єктами цін чи цін і ціноутворення одночасно, не виключаючи суб'єктів всіх гілок державної влади.

Постановка завдання. Метою нашої статті є окреслити основні чинники і сфери формування диспаритету цін та обґрунтувати шляхи його подолання.

Результати. Проблема диспаритету цін полягає в тому, що окремі суб'єкти ціноутворення і навіть цілі сфери і галузі економіки перетягують "цінову ковдру" на себе, тобто отримують додатковий зиск у вигляді додаткової суми незаробленого додаткового операційного прибутку за рахунок чесно заробленого такого прибутку з тих суб'єктів, з яких стягнуто цю ковдру. Отже, одні суб'єкти від перетягування "цінкової ковдри" виграють, а інші – програють, тобто створюються нерівні умови, що законодавчо мали б захищати.

Диспаритет цін – явище історичне. Він виник тоді, коли виникла сама ціна і є її невідлучним супутником через усі епохи, аж до наших днів. Не виключено, що диспаритет цін залишиться вічним супутником ціни.

Найбільшого "розвитку" диспаритет цін набув у планово-директивному ціноутворенні, де він був вмонтований у систему централізованого планування і централізованого його подолання, як за кошти державного бюджету СРСР, так і за кошти внутрішньогалузевого фінансового перерозподілу. Свого апогею диспаритет цін, що погашався за кошти державного бюджету СРСР, досягнув у 1990 р. (становив 112,7 млрд руб.). До речі, за період з 1967 р. до 1990 р. він сумарно зріс у 34,5 раза [1]. Диспаритет цін в Україні успадковано від планово-директивної системи цін, проте його характер істотно змінився, а сфера розповсюдження скоротилася та обсяги його формування і погашення різко зменшилися. І все це відбулося завдячуючи трансформації державного планово-директивного централізованого ціноутворення у вільне децентралізоване ціноутворення. Проте і у розвинутій ринковій економіці диспаритет цін не викоренений. Він там присутній і навіть у доволі великих обсягах. А оскільки він торкається національної економіки, то у ній на сьогодні диспаритет цін має широке поле застосування, а його масштаби неможливо підрахувати.

Диспаритет цін в Україні існує як між підприємствами сфер товарного відтворення, так і між підприємствами всередині кожної сфери товарного обміну. Головні чинники виникнення диспаритету цін в Україні:

1. Нерозвиненість ринкових відносин, на основі яких формуються неадекватні вільні ціни на продукцію, товари, роботи і послуги
2. Низька місткість ринку споживчих товарів і послуг.
3. Непропорційність розвитку окремих галузей і сфер економіки та їх підприємств.
4. Непропорційність в оновленні виробничого потенціалу окремих галузей і сфер економіки та їх підприємств.
5. Правовий і звичаєвий нігілізм у сфері товарно-грошових відносин.
6. Недоліки у антимонопольному законодавстві та неефективна робота Антимонопольного комітету України.
7. Широкі масштаби невиправданого адміністративного втручання у економічні процеси суб'єктів господарювання.
8. Великі масштаби тіньової економічної діяльності у всіх галузях і сферах цієї діяльності.

Наведені та названі чинники формування цінового диспаритету часто між собою переплітаються, тому виокремити роль окремих з них є проблематичним.

Наймасштабніший ціновий диспаритет спостерігається у сільському господарстві. Він спричинений багатьма чинниками, однак основними є три: перший, зумовлений низькою місткістю внутрішнього ринку на сільськогосподарські продукти і продукти її переробки. Адже на ціни взагалі, зокрема на роздрібні ціни, треба дивитись через призму доходів покупців товарів, через повноту їх гаманців. Бо тут доречна крилата фраза: нема високих чи низьких цін, а є високі чи низькі доходи. Тому наша національна харчова промисловість наростивши за останні роки свій переробний потенціал, своєю продукцією задовольняє внутрішній ринок приблизно на 90 %, ще 40 % м'яса та 70 % молока і молочних продуктів збуває на зовнішньому ринку.

На сьогодні молоко різної жирності у роздрібній торгівлі продають за ціною 2,30 грн і 3,20 грн при регульованій урядом закупівельній ціні на молоко 1,15-1,20 грн. Це означає, що при 70 % витрат виробник молока отримає лише 44 % його роздрібної ціни $(1.15+1.2)/(2.3+3.2)$. Решту ціни – 56 % $(100-44)$ (неглибока переробка молока не вимагає високих витрат) отримують переробник молока і роздрібна торгівля, і це відбувається при 30 % $(100-70)$ їх сукупних витрат. Ось наочний диспаритет цін на молоко і хто ним користується. Донедавна він на молоко був ще разючішим. Тому не дивно, чому щорічно поголів'я молочного стада корів у країні скорочується. Коментарі зайві. Аналогічний ціновий диспаритет і навіть ще більш разючий спостерігається на м'ясо та деякі інші товари агропромислового виробництва.

Другий чинник диспаритетності цін на продукцію сільського господарства полягає у тому, що за умов поглиблення успадкованої кризи колгоспного ладу у сільському господарстві України і його відставання з переходом на вільне ціноутворення порівняно з підприємствами базових галузей промисловості (паливно-енергетичної, машинобудівної, хімічної тощо) перед ос-

танніми відкрились вигідні зовнішні ринки збуту своєї продукції за вищими у кілька разів світовими цінами. Тому підприємства базових галузей стали поставляти свою продукцію в цент розваленому сільському господарству майже за світовими цінами, що не могло не відбитися на підвищенні собівартості продукції сільського господарства, однак не впливало на ріст роздрібних цін на перероблені і перероблені сільськогосподарські продукти, який обмежувався низькою місткістю ринку цих товарів (про що уже йшлося вище). Ціни на продукцію засобів виробництва для сільського господарства з 1991 р. до 1996 р. зросли у 288 тис. разів при зростанні закупівельних цін на продукцію сільського господарства лише у 60 тис. разів, тобто темп росту перших перевищував темп росту других у 4,8 раза [2].

Третім чинником, який стимулює диспаритетність цін на продукцію сільського господарства у ціновому ланцюгу проходження цієї продукції у не переробленому і особливо у переробленому вигляді до кінцевого споживача, є непропорційність його розвитку порівняно з розвитком промислового виробництва, зокрема агропромислового, яке переробляє сільськогосподарську сировину. За інформацією держстатистики, переробна промисловість, що працює на сільськогосподарській сировині, за останні роки нарощує виробництво високими темпами, а сільське господарство стагнує, а на нашу думку, деградує. Досить відзначити, що нині понад 10 млн га родючої землі заростає бур'янами. Все це впливає на підвищення собівартості сільськогосподарської продукції і зниження її у переробній сфері. Це і є однією з причин диспаритету цін.

Аналогія відбувається у сфері оновлення виробничого потенціалу сільського господарства і агропереробних підприємств: у сільському господарстві високотоварні транспортні, машинні, тваринні, будівельні та цілісні комплекси розвалені або частково реструктуризовані, їх заміна сучасними виробничими потужностями йде надто повільно, а подекуди цілком призупинена. Водночас у переробній сфері агропромислового комплексу відбувається оновлення виробничого потенціалу високими темпами. Все це не може не відбитися на собівартості виробництва сільськогосподарської сировини і продукції її переробки і поглибленні цінової диспаритетності продукції у суміжних виробничих сферах сільського господарського комплексу.

Другою галуззю за масштабністю диспаритету, однак не цін, а тарифів, є житлово-комунальне господарство. Тут диспаритет успадкований від розваленої планово-директивної економіки, однак уже в незалежній Україні неодноразово посилювався і в кінці 2006 р. – на початку 2007 р. сягнув свого апогею. Основні недоліки цих тарифів:

- включення до їхнього складу неіснуючих та завищених витрат;
- відсутність обґрунтованої методики розрахунку тарифів;
- відсутність у їхньому складі обґрунтованого оптимального розміру операційного прибутку, як важливої складової тарифів, призначеної для фінансування виробничих та соціальних потреб житлово-комунального господарства.

Диспаритет тарифів у житлово-комунальному господарстві полягав у тому, що тарифи різко зростали без будь-якого зростання доходів споживачів послуг, за рахунок яких ці тарифи повинні б сплачуватися. Тарифи підвищувалися місцевими органами влади раптово і без будь-яких попереджень і по-

яснень, келійно і непрозоро. Все це викликало хвилю незадоволення серед населення, підтриману опозиційними до влади партіями. Підвищення тільки тарифів на мережевий газ (основний компонент тарифу на централізоване опалення помешкань) на неповних 58 % ($150 \times 100 / 95 - 100$) зумовило підняття тарифів на опалення у 2-5 разів.

Про диспаритет тарифів свідчать такі свіжі факти. Звичайно, нема однакових будинків, тепломереж, котелень, енергоносіїв. Вони різняться, але не настільки, щоби різниця тарифів на центральне опалення у містах Мерефі та Кременчуку сягала 5 разів, а холодна вода (7,08 грн/м³) у Фастові була дорожчою, ніж гаряча у Кіровограді (до 7 грн).

Немає логіки і у визначенні розміру квартплати. У Львові доплата до базового тарифу за вивіз сміття залежить не від кількості мешканців у квартирі, а від її площі (немов не мешканці сміять, а площа). Так само не людей, а площу перевозять у деяких містах ліфти. Щодо прибутку у тарифах, то його не показують (завуальовують), або непомірно підвищують. На Луганщині ЖКГ підвищило прибутки на 52 %.

Непропорційно формується склад і структура собівартості на водопостачання і водовідведення у Львівському водоканалі. У собівартість води включили ПДВ, не показали операційного прибутку, відрахувань у позабюджетні цільові фонди, адміністративні витрати, витрати електроенергії продублювали у "підкачці води" немов підкачку проводиться механічним способом, а також допустили інші помилки і неточності [3]. Пряме необґрунтоване підвищення цін підприємствами будь-якої сфери товарного обміну – це теж ціновий диспаритет, бо від такого підвищення цін одна сторона незаконно збагачується, а друга – втрачає.

Поодинокі випадки такого диспаритету, коли ціни вільні, довго не протривають. У розвинутому ринковому середовищі швидко зникнуть. По-іншому виглядає диспаритет цін, коли він вчинений за змовою групи суб'єктів ціно- і тарифотворення, а таке часто трапляється і триває довго. Запобігати змові суб'єктів ціно- і тарифотворення покликаний Антимонопольний комітет України і його регіональні структури. Проте з публікацій у ЗМІ довідуємося про те, що регіональні структури антимонопольного відомства не володіють методикою викриття антимонопольної змови і вважають, що така змова мусить бути письмово підтверджена. Виникає питання, який це порушник антимонопольного законодавства письмово підтвердить факти цінової антимонопольної змови?

Цінова диспаритетність – велике зло для суб'єктів господарювання, цілих сфер і галузей економіки, широких верств споживачів товарів і послуг та держави. Тому ціновий диспаритет найперше потрібно виявляти, встановлювати причини його виникнення, аналізувати спрямування і руйнівну силу і на підставі цього визначати заходи, спрямовані на подолання диспаритету цін:

Висновки. Основними заходами, спрямованими на подолання диспаритету цін, на нашу думку, є такі:

1. Підняти низький рівень місткості внутрішнього ринку за рахунок систематичного підвищення оплати праці, пенсій, стипендій та інших виплат

доходів громадянам. Повного погашення підприємствами боргів із заробітної плати. Виконання державних програм зайнятості (працевлаштування) і ліквідації безробіття.

2. Збільшення фінансової підтримки виробництва сільськогосподарської продукції, розширивши її асортимент у 2008/09 маркетинговому р. і у наступних роках. Адже на 2007/08 маркетинговий рік така підтримка є мізерною, радше символічною. Для прикладу, компенсація державою витрат з виробництва озимих зернових в Україні становить 100 г грн на га, тоді як у Польщі (член ЄС) – 300 євро (у 6 разів з лишком вища), а компенсація витрат за екологічно чисте молоко становить лише 7,8 % роздрібної ціни такого молока ($0.25 \text{ грн} / 3.2 \text{ грн} \times 100$). Дуже низькі рівні відшкодувань державою відсоткових ставок за кредитами малим і середнім підприємствам для реалізації інвестиційних проектів – 15 % облікової ставки НБУ при умові, що відсоткові ставки за користування кредитом не перевищують 22 відсотки річних для малих підприємств і 18 – для середніх та при певному обмеженні суми отриманого кредиту.
3. Удосконалення і посилення моніторингу цін, особливо на аграрному ринку, де спостерігається наймасштабніший їх диспаритет.
4. Диференціювати розміри державної підтримки виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах країни, а коли це доцільно – і по окремих адміністративних районах (адже ґрунтово-кліматичні умови дуже різні).
5. З метою посилення державного цінового регулювання на 2008/09 маркетинговий рік – та на наступні роки, крім пшениці, жита і цукрового буряка, поширити перелік об'єктів цінового регулювання на інші важливі сільськогосподарські продукти.
6. Доцільним є встановлення урядом, мінімальних і максимальних закупівельних цін (цінового коридору) на найважливіші види сільськогосподарської продукції, диференціювавши їх по видах сільськогосподарської продукції, регіонах країни згідно з їх ґрунтово-кліматичними умовами та іншими чинниками, посилити контроль за дотриманням суб'єктами ціноутворення мінімальних і максимальних цін.
7. Антимонопольному комітету розробити методику перевірки суб'єктів ціноутворення на предмет монопольної цінової змови і систематично її використовувати для виявлення такої змови та покарання винних у цьому суб'єктів.
8. Міністерству житлово-комунального господарства України розробити науково обґрунтовану методику встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, придатну для використання окремими підприємствами житлово-комунального господарства, не допускаючи суцільну профанацію у розмірах, назвах і змісті складових тарифів, які спостерігаємо у нинішніх тарифах.

Література

1. Пінішко В.С. Вступ до ціноутворення: Лекція для студентів. – Львів: Вид-во "Копосвіта", ЛКА, 1997. – 12 с.
2. Ціни і ціноутворення/ Опорний конспект лекцій. – Львів: Вид-во ЛКА, 2004. – 29 с.
3. Експрес. – 2007. – 22-29 березня.